

O'ZBEK VA INGLIZ YOZUVCHILARI O'TKIR HOSHIMOV VA JON GOLSUORSINING "GUMANIZM" KONSEPTI ASOSIDAGI ADABIY ASARLARINI LINGVOSEMANTIK TIPOLOGIK TAHLILI

D. Giasova ¹

Annotatsiya:

Ushbu maqolada ingliz va o'zbek madaniyatlaridagi "gumanizm" tushunchasi tahlil qilinadi, uning adabiy ma'nolarini qiyoslashdan boshlab. Oksford Kengaytirilgan Amerika lug'atidan olingan inglizcha ta'rifda aql va insonning o'ziga xos ezguligi ta'kidlangan bo'lsa, o'zbekcha ta'rifda esa o'z vataniga muhabbat kabi insonparvarlik fazilatlariga e'tibor qaratilgan. Bu Vilgelm fon Gumboldtning tillardagi individuallik va an'anaviy bir xillik haqidagi kuzatishlariga mos keladi.

Kalit so'zlar: gumanizm, lingvosemantik, tipologik, tahlil.

doi: <https://doi.org/10.2024/vtz65887>

Lingvokulturologiya uzoq vaqtdan beri tilshunoslarning e'tiborini tortmoqda. Shu bois, bu sohada rus olimlarining salmoqli tadqiqot ishlari mavjud. Ilmiy fan sifatida lingvokulturologiya fani haqida birinchi eslatmalarni M.M. Pokrovskiy, G.V. Stepanova, D.S. Lixachev va Yu.M. Buni Lotman asarlarida ko'rishimiz mumkin. Masalan, S.G. Vorkachev, Rus tilining ongida baxt tushunchasi: lingvistik va madaniy tahlil tajribasi., Krasnodar, 2002.; S.G. Vorkachev, Baxt lingvistik va madaniy tushuncha sifatida., M., 2004.; S.A. Malaxova, rus va ingliz tillari madaniyatidagi "g'urur" va "uyat" shaxsiy-emotsional tushunchalari;

O'zbek tilshunosligida tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohasida ham qator ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, A. Nurmonovning "O'zbek tilida tilshunoslik va madaniyatshunoslik yo'nalishi", N. Mahmudovning "Til o'rganishning mukammal yo'llarini izlashda", "Tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanining ilmiy asoslariga oid ba'zi mulohazalar", "Tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanining o'zbek tilini o'rganish yo'nalishi" kabi maqolalari. Sayidrahimovanning "Tilshunoslik va madaniyatshunoslik tarkibiy qismlari", D. Xudoyberganova, maqola va monografiyalarning "matnni antropotsentrik tadqiq etish"ini bu borada olib borilgan tadqiqot fakti sifatida qayd etishimiz mumkin. Bu asarlarda tilshunoslik va madaniyatshunoslikning mohiyati, predmeti va ob'ektlari o'rganiladi. Ammo shunga qaramay, bu sohada barcha jabhalarda ishlar olib borildi, deb bo'lmaydi.

Nazariy asoslardan biri bu strukturaviy semantika bo'lib, so'zlarning ichki tuzilishi va ularning tarkibiy qismlari ma'noga qanday hissa qo'shishiga qaratilgan yondashuv. Morfologiya va sintaksis so'zning ma'nosi uning shaklidan qanday kelib chiqishini tushinishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yana bir asos semantik maydon nazariyasi bo'lib, u ko'pincha ma'noda bog'langan va semantik maydonlar yoki tarmoqlarni tashkil etuvchi so'zlarga qaratilgan. Semantik sohadagi so'zlar o'rtasidagi munosabatlarni tushunish bizga ma'noni tushunishga yordam beradi. Ushbu maqola ikki xil madaniyatdagi "gumanizm" tushunchasini tahlil qilishga bag'ishlangan.

Tahlil qilish uchun, avvalo, "Humanizm" so'zining ingliz va o'zbek tillaridagi adabiy ma'nosini solishtirmoqchimiz. "Oxford Advanced American Dictionary" quyidagi ta'rifni beradi: "inson muammolarini aql yordamida hal qilish diniy e'tiqodlardan muhimroq deb

¹ Giasova Dilafroz Khamzaevna, Samarkand davlat chet tillar instituti

hisoblaydigan fikrlash tizimi. Bu insonning asosiy tabiati yaxshi ekanligiga urg'u beradi". O'zbek tili lug'atida "insonparvar shaxsga xos xususiyat, xatti-harakat" deb ta'rif berilgan. Yurtiga vataniga muhabbat, insonparvarlik tuyg'ulari xalqimizning singib ketgan azaliy mahsulotidir. Gazetadan. Ilg'or fikrli kishilar Qadim zamonlardan beri insonparvarlikni kuylab keldilar. Gazetadan" ma'nosi: "insonparvar insonga bog'liq xarakter va xulq-atvor. Vatanga muhabbat, insonparvarlik tuyg'usi xalqimiz qon-qoniga singib ketgan azaliy xislatdir. Gazetadan. Qadim zamonlardan taraqqiyparvar insonlar. Gumanizm haqida kuylangan bu ikki ta'rif o'zbek tilida "Gumanizm" so'zining semantik ma'nosini aniq tushunib beradi, ingliz tilida esa insoniy muammolarni hal etishni nazarda tutadi Bu esa V. fon Gumboldtning "Har bir tilda individuallik tafovutlar birligidir" degan fikrini isbotlaydi. Avvalo, individuallik har bir tilning boshqalardan farq qilishi va shu bilan birga shartli bir xillikni namoyon qilishidan iborat.

Gumanizmda insonning qadr-qimmatiga, ularning farovonligiga, o'sish va amalga oshirish imkoniyatlariga e'tibor qaratiladi. Keling, asarlarni shu mazmunda tahlil qilaylik. Ingliz va o'zbek madaniyatining muhim jihatlaridan biri bu o'zaro hurmatdir. Qahramonlar odobli til va imo-ishoralar yordamida bir-biriga hurmat va xushmuomalalik bilan murojaat qiladilar. Chunonchi, Sherzod xonaga kirgach, direktor bilan "Marxamat, kiravering" deb ehtirom bilan qarshi oladi [b. 12] – ("Xush kelibsiz, kiring"), bu kattalarni hurmat qilish va boshqalarning his-tuyg'ularini hisobga olish hissini ko'rsatadi. Yana bir misol, Sherzod kasalxonada nonushta paytida koridordan xonaga almashtirilgan keksa odamni uchratadi. Sherzod "Tuzukmisiz, ota?" ("O'zingizni yaxshi his qilyapsizmi, ota?") [29-bet], boshqa odamga hurmat va hamdardlik ko'rsatish.

Hurmat bilan muloqotni Jon Galsvortning "Mulkdor" asarida turli o'zaro ta'sirlar va xushmuomalalik va e'tibor ifodalari orqali kuzatish mumkin. Misol uchun, Jyun o'z sevgilisini dugonasi Irene bilan tanishtiradi: "Iltimos, yaxshi do'st bo'ling, ikkovingiz!" Bu ikkala ishtirokchiga nisbatan xushmuomala va hurmatli munosabatni ko'rsatadi. Irenning turmush o'rtog'i Soames Forsayt indamay paydo bo'lib, o'zini tanishtirishni so'raganda, u xushmuomalalik bilan va bezovtalanmasdan shunday qiladi: "Oh! meni ham tanishtiring!" Bu ijtimoiy o'zaro munosabatlarga hurmat bilan yondashishni ko'rsatadi, u erda suhbatga qo'shilish uchun mos vaqtni kutadi. Jeyms qizining Ann xolaga unashtirilgani haqida o'z fikrlarini bildiradi. Xavotirga qaramay, u unga hurmat bilan murojaat qiladi va uni suhbatga jalb qiladi: "Qiziq, Jolyon bu unashtirishga ruxsat berdi", dedi u Ann xolaga. Bu oilaviy masalalarni muhokama qilishda ehtiyotkorlik va puxta o'ylanganlikdan dalolat beradi. Ann xola kamdan-kam gapirsa ham, Jeymsning tashvishlariga mazmunli nigoh bilan javob beradi. Bu jimgina e'tirof hurmatli muloqot shaklini ko'rsatadi, bu erda tushunish va kelishuvni etkazish uchun so'zlar kerak bo'lmasligi mumkin.

Umuman olganda, ikkala holatda ham hurmat ila o'zaro munosabatlar personajlar o'rtasida hurmat va xushmuomalalik ohangini namoyon qiladi, bu ijtimoiy o'zaro munosabatlar va muloqotga ehtiyotkorlik bilan yondashishni aks ettiradi.

Boshqalarning farovonligi haqida qayg'urish ham insonparvarlikning bir jihatidir. Bunda biz Sherzodning kasal odamga qayg'urayotganini ko'rishimiz mumkin. U shifokorlar ularga sayr qilishga ruxsat berganini bilgach, o'zlarini yaxshi his qilyaptimi, deb so'raydi va minnatdorchilik bildiradi. Bu boshqalarning sog'lig'i va farovonligi uchun insonparvarlik g'amxo'rlikini ko'rsatadi. Sherzod rejissyorning sog'lig'i haqida qayg'urganda "Jigari kasal bo'lsa kerak" (jigarlari og'riyotgandir) [b. 12]. Yoki "Xozir yo'lakdagi cholning yo'talishi yonidagi karavot bush yotganini yana bir bor esiga soldi-yu, chidab turolmadi", [9-bet]. Bu iboralar boshqalarning jismoniy farovonligi uchun gumanistik g'amxo'rlikni ko'rsatadi. Qahramonga bo'sh yotoq bilan xotirani qo'zg'atadigan yo'tal ovozi ta'sir qiladi. Qahramonning keksa odamning yo'tali va yonidagi bo'sh karavotga munosabati uning qayg'usi qanchalik chuqurligini ko'rsatadi. Mana, "Mulkdor"ning "Timotiyda tushdan keyin"

VII bobidan bir misol: “Keyin kichkina xonim barmoqlarini burab, “ayanchli xotirjamlik” bilan atrofga tikilib, so‘radi: “Aziz Jyun siz qanday?”

Chol Jo‘lyonning qattiqqo‘l ko‘zlaridan hazil chaqnadi. G‘alati kampir, July! Hech kim uni noto‘g‘ri gapirgani uchun yoqtirmaydi!

Insonparvarlik insonning qadr-qimmatini, ularning farovonligini va rivojlanish salohiyatini birinchi o‘ringa qo‘yadi. Ingliz va o‘zbek madaniyatining muhim jihati bo‘lgan hurmat ila o‘zaro munosabat adabiyotlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘zbek madaniyatida Sherzodning shifoxonadagi o‘zaro munosabati hurmat va hamdardlikni namoyon etadi, bu uning xushmuomalalik bilan salomlashishi va boshqalarning sog‘lig‘i haqida qayg‘urishida ko‘rinadi. Jon Galsvortining "Mulkdor" asarida hurmatli muloqot xushmuomalalik bilan tanishtirish va oilaviy munozaralar orqali namoyon bo‘ladi.

Umuman olganda, har ikkala madaniyatda ham hurmat ila o‘zaro munosabatlar va boshqalarning farovonligi uchun g‘amxo‘rlik ularning ijtimoiy o‘zaro ta‘siri va muloqotiga singib ketgan insonparvarlik qadriyatlarini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

[1]. Ашуrow Ш.С. Лексические особенности английских эквивалентов узбекских пословиц, передающих национальные ценности. *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*. – 2023. 1, 1. Б. 1–10.

[2]. Гумбольдт В.фон. *Язык и философия культуры*. – М., 1985.

[3]. Латипов А.А. Инглиз ва ўзбек тилларида давомийлик фазаси семантикаси ва унинг ифодаланиши. *Хорижий филология*. – С., 2023. -№1(86). – Б.73

[4]. Маслова В.А. *Лингвокультурология. Учебное пособие*. – М.: 2004. С. 169

[5]. Хашимов, Ў. 2018. *Нур борки соя бор*. Тошкент: Ўқитувчи.

[6]. Edward Sapir. *Time Perspective in Aboriginal American Culture, a Study in Method*. Geological Survey Memoir 90: No. 13, Anthropological Series. Ottawa: Government Printing Bureau, 1916. – В.51-52.

[7]. Giyasova D.X. The importance of listening skills in teaching English in ESL classes. // *Международный журнал искусство слова*. -2022. -Т.5. -№.6. – С. 109-112.

[8]. Khasanov S.Sh. The place and development of the intertext phenomenon in world literature. // *International Bulletin of Applied Sciences and Technology*. -2023. – Issue 06. Volume 4. – P. 1164-1166.

[9]. Nasrullaeva, N. Z. (2015). The concept "kindred relations" as a problem of gender linguistics (on the material of English phraseology). In *The Fifth European Conference on Languages, Literature and Linguistics* (pp. 8-13).

[10]. Shermatov A.A. Some features of implicature in English and Uzbek literary texts // *International Engineering Journal for Research & Development*, Vol.8., Issue 6, 2023. – P. 1-5.

Internet resources

[11]. [gutenberg.org/cache/epub/2559/pg2559-images.html#link2HCH0016](https://www.gutenberg.org/cache/epub/2559/pg2559-images.html#link2HCH0016)

[12]. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/

[13]. <https://izoh.uz/>